

TIL VA NUTQ TUSHUNCHALARI TAHLILI

Zilola Alisherovna Mirkasimova

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ingliz tili integrallashgan kursi No.1 kafedrası

PhD., dotsent v.b.

zilolaxakimova0083@gmail.com

ANNOTATSIYA

Insoniyat taraqqiyotining dastlabki bosqichlaridan boshlab odamlar o'z fikr va ehtiyojlarini turli imo-ishoralar hamda belgilar orqali ifodalab kelgan. Jamiyatning rivojlanishi natijasida insonlarda nutqiy faoliyatning asosiy turlari -tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish ko'nikmalari shakllangan hamda takomillashgan. Ayniqsa, nutqning rivojlanishi inson tafakkuri va intellektual salohiyatining yuksalishida muhim omil sifatida namoyon bo'lgan. Shuningdek, lug'at boyligining kengligi nutqning mazmunan boy, mantiqan izchil va ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi.

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ona tili va xorijiy tillarni o'zlashtirish jarayonlari hamda bu jarayonlarning ularning kognitiv va intellektual rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, maktabgacha yosh davri bir nechta tillarni samarali egallash uchun eng qulay va sezgir davrlardan biri ekanligi ilmiy-nazariy manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar. Til va nutq tushunchasi, Maktabgacha yosh davri, ona tili, xorijiy til.

Psixologiyada til insonlarning o'zaro muloqotida qo'llaniladigan belgilari tovushlar, so'zlar, iboralarni muayyan tilda mavjud qoidalar asosida qo'llashning eng muhim tabiiy tizimi sifatida, nutq esa insonlarning til vositasida fikr ifodalash, shuningdek, axborotni qabul qilish va uzatishda foydalanish jarayoni sifatida tushuniladi.

Ko'rinadiki, til va nutq turli tushunchalardir, biroq bir-biri bilan uzviy bog'langan. Zero, til-bu "imkoniyatli muloqot vositasi" bo'lsa, nutq esa "harakatdagi aynan o'sha vositalar" hisoblanadi.

Jamiyatdan tashqarida yashagan inson bolasi qancha umr ko'rmasin, unda so'zlash qobiliyati bo'lmaydi. Chunki irsiyat qonuniga binoan bolaning biologik, antropologik xususiyatlari avloddan avlodga o'tadi, lekin til nasldan naslga, avloddan avlodga o'tmaydi, ya'ni uning irsiyatga xech qanday aloqasi yo'q. O'zbek oilasida tug'ilgan bola faqat o'zbek tilida gapiradi deb o'ylash noto'g'ri. U qaysi tilda gapira boshlashi, qaysi oila, qaysi ijtimoiy muhitda tarbiyalanishiga bog'liq: agar chaqaloq

rus tilida gaplashuvchi jamoa ichida tarbiyalansa ruscha, tojiklar ichida tarbiyalansa tojikcha gapiradi .

XX asr boshlarida Hindistonda ro'y bergan voqea bu mavzuga yaxshi dalil bo'la oladi. U erda bo'rilar to'dasi orasida ikki qizchaga duch kelingan. Qizchalardan biri 2yoshda, ikkinchisi 7-8 yashar bo'lgan. Ular bo'rilarga xos xatti-harakatlar qilishgan, lekin gapirishni bilishmagan. Hindistonlik psixolog olim bu ikki go'dakni dastlab uyda, keyinchalik kattasi (kichigi ko'p vaqt o'tmay, kasallanib vafot etgan) bolalar uyida tarbiyalangan. Bu qiz yana 10 yil atrofida umr ko'rgan bo'lsada, ammo til va yurish-turishda aytarliq muvaffaqiyatga erisha olmagan. Bu yillar maboynida u 45ga yaqin so'zni o'rganadi, lekin ulardan gap tuza olmaydi. Bu voqeani chuqur tahlil qilgan psixologlar, sotsiologlar, tilshunoslar shunday xulosaga kelishgan:

1. Til tabiiy hodisa emas.
2. Tilning paydo bo'lishi uchun kishilik jamiyati bo'lishi shart.
3. Til va tafakkur bir vaqtda paydo bo'ladi, birga rivojlanadi, biri ikkinchisiz yashay olmaydi.
4. Til-nutq muhiti bolaning chaqaloqligida yaratilishi va chaqaloqqa bir tamonlama til ta'siri o'tkazilishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu til uning ona tili bo'lib qoladi.

Bola ona tilini o'zlashtirar ekan, o'z ongida tegishli til qurilmasini shakllantiradi. O'zbek oilalaridagi bolalarda, tabiiyki, o'zbek tili qurilmasi shakllanadi. Bola ona tilini egallash orqali hali to'liq bo'lmagan til qurilmasidan foydalanishga o'rganadi, chunki u hali so'zlarning ma'nosini, ularni qanday qilib to'g'ri talaffuz etilishini bilmaydi: Aslini olganda, o'z ona tilini to'liq bilish – bu tildan foydalanish jarayonida til qurilmasini to'liq o'zlashtirish, deganidir. Ko'p martalab qaytariladigan so'zlar yoki grammatik tuzilmalarni bola eslab qolar ekan avval qurilmasidagi qabul qiluvchi qismning bir elementi sifatida o'zlashtirib oladi, keyin esa yaratuvchi qismga o'tadi ya'ni o'rgangan so'zlarini matnda qo'llashni va o'zi gap tuzishni o'rganib oladi.

Bundan ko'rinadiki, maktabgacha yoshdan bolalarning tillarni o'rganishi ularning aqliy rivoji uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Qodirova F.R., Qodirova R.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi tilni o'rgatish metodikasi.-T., 2004.
2. Golovin B.N. Vvedenie i yazykoznanie. 3-nashr. – M.: 1997
3. Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish, Toshkent; "YAngi asr avlodi", -2009